

סוגיות עכשוויות באמנות המערכה

בין הקטבים

מלחמת "חרבות ברזל"

גיליון מיוחד

מרכז דדו
לחשיבה צבאית
בין תחומית

המעבר מהמב"ם למלחמת "חרבות ברזל"

דנה פרייזלר־סוירי¹

מאמר זה עוסק במעבר מהמב"ם, המערכות שבין המלחמות, למלחמת "חרבות ברזל". המאמר בוחן כיצד השפיע עשור של פעולות במב"ם-הכשלים שנוצרו בשל המב"ם, אבל גם התרומה של הפעילות במב"ם - על מוכנות צה"ל למלחמה הנוכחית. המאמר מתמקד במרכיב ההרתעה במב"ם, כמרכיב המרכזי שמשפיע על הסלמות ועל הידרדרות למלחמה. המאמר גם מזהה את הצורך בהמשגה חדשה של המב"ם, כמערכות על פני רצף שנע בין המלחמה להסדרה, ואת החובה לברר מהי התכלית המדינית לפעולות המב"ם. לסיכום מציע המאמר מסגרת תפיסתית חדשה למב"ם, כאסטרטגיה מתמשכת לזמני שגרה, המשלבת מניעה, הגנה והרתעה.

מבוא

מלחמת "חרבות ברזל", שפרצה בשבעה באוקטובר 2023, הפכה את סוגיית המעבר מהפעולות במסגרת המערכות שבין המלחמות (המב"ם) למלחמה, מעיסוק תאורטי ביקורתי, למציאות מתמשכת. מציאות שמאפשרת להסיק מסקנות ראשוניות על הכשלים במב"ם, על אפשרויות ההתפתחות שלהן בעתיד, ועל הבנת האתגרים בשלב המעבר מהמב"ם למלחמה בצורה טובה יותר.

המאמר מתמקד במעבר מפעולות במסגרת המב"ם, שהתפתחו בצה"ל בעשור האחרון (2013-2023), למלחמת "חרבות ברזל", שלב שנתפס כנקודת התורפה במב"ם, עד כדי עדות לכישלונו. השאלה המרכזית במאמר היא האם פעולות המב"ם, שנועדו תחילה להרחיק את המלחמה, ובהמשך נתפסו ככלי לדחיית המלחמה הבאה ולשיפור מוכנותו של צה"ל לקראתה, השיגו את מטרתם או שהיו חלק מהכשלים שהובילו למלחמה?

מבנה המאמר כולל שלושה חלקים: החלק הראשון עוסק בהגדרות של המב"ם וסוקר את אתגרי המעבר משגרה לחירום, ובכלל זה מהמב"ם למלחמה; החלק

¹ דנה פרייזלר־סוירי היא חוקרת במרכז דדו.

השני, בוחן את האירועים שהובילו למלחמת "חרבות ברזל" על רקע השימוש הנרחב בפעולות המב"ם בצה"ל בשנים שקדמו למלחמה; והחלק השלישי והאחרון מנסה בעזרת ניתוח ראשוני, לברר את ההשלכות בין המב"ם למלחמה שפרצה, מדוע התפתחו איומים משמעותיים על ביטחונה של ישראל דווקא בשנות המב"ם, ואלו שינויים נדרשים כעת על מנת לשמר את דרך הפעולה במב"ם, אם בכלל.

הגדרות המב"ם

בתחילת שנות האלפיים וביתר שאת לאחר מלחמת לבנון השנייה (2006) אותגרה תפיסת הביטחון הישראלית המסורתית, שהייתה מבוססת על היחס בין הביטחון היסודי והביטחון השוטף. אבן הראשה של תפיסה זו הייתה ההרתעה הישראלית, שהתבססה על היכולת הישראלית להכריע במלחמות, לצד היכולת לתחזק את ההרתעה בתקופות שבין המלחמות. פעם באמצעות פעולות תגמול, פעם באמצעות הגנת גבולות, מבצעים מיוחדים וימי קרב, וחוזר חלילה. ואולם בתחילת האלף כבר היה ברור כי קשה להגיע להכרעות בשדה הקרב, ואילו בין המלחמות מתפתחים איומים אסטרטגיים בעומק שטח האויב, שבהם הביטחון השוטף לא מצליח לטפל באופן רציף. צה"ל נזקק לדרך פעולה מאורגנת למניעת האיומים בעומק, ובהתאם לתפיסת הביטחון הישראלית, לא פחות חשוב ממניעת האיומים, הייתה סוגיית חיזוק ההרתעה הישראלית. בפער שנוצר בין הביטחון היסודי והביטחון השוטף, ישראל נזקקה לדרך פעולה נוספת, שתאפשר לקדם את האינטרסים שלה בשגרה, בתקופות שבין המלחמות, למנוע התפתחויות שליליות ומסוכנות אצל האויב, ובדרך זו גם לחזק את הרתעתה ולהימנע ממלחמה לא רצויה (סימן טוב ושטרנברג, 2022).

על רקע זה הופיעה המב"ם בצה"ל (2013), כפעולות יזומות מתחת לסף המלחמה, שבאות לשרת שורת תכליות. באסטרטגיית צה"ל שפורסמה בפומבי בשנת 2018 הוגדרו חמש תכליות המב"ם, שעיקרן מניעה וצמצום איומים קיימים ומתהווים; הרחקת המלחמה הבאה, ויצירת תנאים טובים יותר לניצחון בה; שימור חופש הפעולה של צה"ל וצמצום זה של האויב; שימור וחיזוק ההרתעה הישראלית; והגדלת הנכסיות של מדינת ישראל בכלל ושל צה"ל בפרט. זאת בעזרת הפעלת כוח מתמשכת, מתקדמת ונחושה, בשירות האינטרסים הישראליים (אסטרטגיית צה"ל, 2018).

בתחילת הדרך, עוצבה המב"ם כגישת פעולה מתחת לסף המלחמה ולימי שגרה, כשהאיום במלחמה היה תנאי מרכזי לקיומן. קרי, ההכרה של אויבנו שבמקרה של הסלמה למלחמה עם ישראל, ישלמו מחיר גבוה ויובסו. היגיון זה תאם למערכת האזורית שלאחר מלחמת לבנון השנייה (2006–2013) ובעת מלחמת האזרחים בסוריה (2012–2018), בתקופה שבה כל הצדדים לא היו מעוניינים במלחמה נוספת, ויריבינו העיקריים – חיבאללה, הנשיא אסד ואיראן – היו שקועים במלחמת אזרחים

קשה. על רקע זה איום אמין במלחמה, מגובה בשימור כשירות ומוכנות גבוהה, היה אמור לשמור על אפקטיביות המב"ם ובעיקר על היכולת להמשיך ולפעול מתחת לסף המלחמה (אלון, 2019).

המעבר משגרה לחירום והמעבר מהמב"ם למלחמה

המעבר מהמב"ם למלחמה, בדומה למעברים משגרה לחירום, הוא סוגיה מורכבת שנחקרה רבות בעבר. בהקשר למב"ם מדובר במעבר ממסגרת שבה מתקיימות מערכות מתמשכות בשגרה, למלחמה.

מעברים כאלה דורשים שינוי תודעתי, שינוי תפיסתי, שינוי של הרגלים ושל סביבת עבודה, וטומנים בחובם אתגרים תפיסתיים וטכניים, שיש לחשוב ולהתכונן אליהם מבעוד מועד. דוגמאות לשינוי תודעתי נדרש, במעבר ממערכה מתמשכת בשגרה למלחמה, הן המעבר ממלחמת ההתשה למלחמת יום הכיפורים (1970-1973) או המעבר מהאנתפאדה השנייה למלחמת לבנון השנייה (2001-2006). בשתי הדוגמאות אופן הלחימה ופעולות הצבא חייבו שינוי תפיסתי משמעותי כמו גם שינויים בהכשרה ובתרגול. העדר הבנה זו הוביל לכשלים הרבים בשטח בעת המלחמה.

במקרה של מתקפת פתע, מדובר באירוע נפיץ אף יותר, שמחייב את זיהוי השינוי, את הטמעת השינוי ביחידות ובקרב הממונים ומעבר בפועל למצב תפקוד של מלחמה, בטווחי זמן קצרים ולרוב ללא הכנה מתאימה. במעבר מסוג זה מאותגרות רוב המערכות, בראשן מערכת הפיקוד והשליטה, שנאלצת לעבור מניהול ריכוזי עם יכולת שליטה ובקרה חזקה על כוחות קטנים יחסית, לאינטנסיביות פעולה והיקפי כוחות גדולים (פינקל, 2008, עמ' 296-297). לעומת זאת, כאשר המעבר הוא מתוכנן, כמו למשל, המעבר מ'פעולות התגמול' (1953-1956) ל'מבצע סיני' (1956), הפעילות בתקופה שקדמה למלחמה, יכולה לתרום להצלחות במלחמה, לאפשר גיבוש מסגרת מדינית מתאימה מראש, ולחזק את מוכנות הצבא למלחמה. אבל במקרים שבהם ישראל הופתעה או הידרדרה למלחמה, כמו במלחמת יום הכיפורים (1973) או במלחמת לבנון השנייה (2006), ההנחה הייתה כי המחדלים במלחמה מקורם במאפייני הפעולה בשגרה שקדמה לה.

המעבר עצמו בין מערכות בשגרה למלחמה הוא עניין כמעט רגעי, ולרוב "נפילת האסימונים" תהיה עם נפילת הפגז הראשון או הטיל. כשהקושי המרכזי בזיהוי המציאות שהשתנתה נובע מהמסגרת התפיסית ששלטה בתקופת המערכה המתמשכת שאפיינה את השגרה. כך למשל, דבריו של מפקד חיל האוויר במלחמת יום הכיפורים, האלוף בני פלד, שאמר: "הולכת להיות מלחמה מחר או ביום ראשון", העידו על הבנה לוגית, אבל לא בהכרח על שינוי תפיסתי, לא כל שכן הבנה ארגונית רחבה. הסיבה לכך נוגעת למציאות מתמשכת של 'מלחמת התשה' שהתקיימה בשנים שקדמו, אך הייתה שונה בתכלית ממלחמת יום הכיפורים שהגיעה אחריה.

עיוות מושגים, שהושאלו מהמלחמות למערכה המתמשכת בשגרה ולהיפך, תורם לקושי בהבנה כיצד להתכונן למלחמה הבאה ולא לזו שהייתה (פינקל, 2008, עמ' 270-275, 285, 293-294).

מוכנות מנטלית ותפיסתית למצב מלחמה מאותגרת בכל המדרגים, מרמת היחידות בשטח ועד לרמת הפיקוד העליון והדרג המדיני. העדר שפה משותפת והבנות תפיסתיות משותפות על אודות השינוי הנדרש הן תופעה נפוצה במעברים מסוג אלה. דוגמה לכך היא במעבר מה'אנתפאדה השנייה' ל'מלחמת לבנון השנייה'. בשנה שקדמה למלחמה (2005-2006) היו כבר הבנות עמוקות במודיעין על אודות השינוי שחל בחזבאללה, מארגון טרור לארגון בעל יכולות צבאיות מתקדמות. ואולם כל עוד נשאר הבנות אלה באמ"ן ולא נטמעו בשטח, במטכ"ל ובקרב הדרג המדיני, לא התאפשר המעבר התפיסתי והפיזי הנדרש לאורך כל שרשרת הפיקוד. כך נותרה על תילה המסגרת התפיסתית הקיימת, כי פעולות חזבאללה כארגון טרור יכולות במקרה הגרוע להוביל לימי קרב, כפי שקרה בשנים שקדמו למלחמה, אבל לא למלחמה. גם פה, שימוש במושגים חדשים, כמו "חזבאללה כצבא", במקום השימוש במושג "ארגון טרור", יכלו לתרום להבנה שהמפגש הבא יהיה כבר במסגרת מלחמה של צבא בצבא. ואולם, בתקופה שבה הטרור הפלשתיני עמד בראש סדר העדיפויות והיווה את העיסוק המרכזי של הצבא, האיום מלבנון נתפס כמשני, והושפע מהמושגים הקיימים במערכת בהקשר הטרור הפלשתיני והלבנוני כאחד. מושגים שבדיעבד התגלו כלא מדויקים וככאלה שאינם תואמים למציאות שהשתנתה בלבנון - והעמיקו את הפער התפיסתי (פינקל, 2022, עמ' 24-26, 41-44).

המעבר מהמב"ם למלחמה בהקשר הנוכחי, הגיע לאחר עשור של פעולות במב"ם (2013-2023). בצה"ל נצבר ניסיון רב בפעילות במערכה מתמשכת, מתחת לסף המלחמה. במיוחד שמאז מלחמת לבנון השנייה, שנתפסה כמלחמה מוגבלת, התנסה צה"ל במבצעי הרתעה מוגבלים בלבד, שפרצו לרוב ביוזמת ישראל, כונו "סבבים", והתקיימו מול הזירה העזתית בשנים 2009-2023. ההיקף הגדול של פעולות במב"ם השפיע על תפקודים רבים בצה"ל בשגרה, בעיקר בקרב הגופים שעסקו במב"ם. היכולת של גופים אלה לשנות הרגלי עבודה עם פרוץ המלחמה, היה נושא מרכזי לביקורת ולדיונים עוד טרם פרצה המלחמה. זאת ועוד, טענות כי "המב"ם היא המלחמה הנוכחית" עמדו בליבת המתח שנוצר בין הפעולות במב"ם למוכנות למלחמה ותרמו לבלבול המעשי והמושגי כאחד (סימן טוב ושטרנברג, 2022).

בעוד המב"ם השחזרו יכולות בגופים מסוימים בצה"ל, בעיקר בחיל האוויר ובאמ"ן, שמצאו עצמם בחיכוך מתמשך, במתח מבצעי ובלמידה ובהיכרות מעמיקה עם האויב - אותם גופים עצמם גם חוו שחיקה של יכולות, הסטה של קשב, ואף עיוותי מציאות שתאמו לפעילות במב"ם. תופעות של העדפת הדחוף על פני החשוב, ושימוש במודיעין למלחמה לצורכי המב"ם, טשטשו את האבחנות בין המב"ם למלחמה ויצרו עיוותי תפיסה על אודות היריב.

מתחים נוספים נוצרו בין המב"ם לעולמות הביטחון השוטף והגנת הגבולות. על מנת לשמר מקורות מודיעיניים, ומפחד פן יאבדו בשל צורכי הביטחון השוטף, שונו דפוסים מסורתיים והכרחיים בהגנה. כך למשל, אוגדות בגבול הצפון נאלצו לאמץ ריסון יתר, ונמנעו מפעולות מנע בתגובה לאירועים בגבול, לנוכח הרצון להמשיך ולקיים את המב"ם בעומק ואת משוואות ההרתעה שנבנו בין ישראל לחזבאללה (קובוביץ, 2019; איל, 2024).

המב"ם השחזי יכולות בגופים מסוימים בצה"ל, בעיקר בחיל האוויר (בתמונה מטוס קרב F-35 של חיל האוויר) ובאמ"ן, שמצאו עצמם בחיכוך מתמשך (דובר צה"ל)

היקף הפעילות הרבה במב"ם גם טשטש את ההבדלים בין השגרה למלחמה, והרגיל את הפיקוד הבכיר בצה"ל ואת הדרג המדיני לפעולות כירורגיות בעלות אחוזי הצלחה גבוהים, לתחושת שליטה במציאות ולחיזוק תפיסת העליונות המודיעינית. גם דרגי העבודה הורגלו במשך שנים בתהליכי עבודה קפדניים, בניהול סיכונים מדוקדק, במערכת פיקוד ושליטה פרטנית וריכוזית - שאינם אפשריים במלחמה, שהיא ממלכת הכאוס ואי-הוודאות (פינקל, 2022; סימן טוב, 2022)

מבקרי המב"ם בצה"ל, ראו בהן יכולת בוטיק, מוגבלת וזמנית, השואבת משאבים וקשב ממשימת המוכנות למלחמה, ובאה על חשבון שיקום צבא היבשה. ההנחה הייתה כי כל עוד לא ישוקם צבא היבשה, יכולת ההכרעה של צה"ל במלחמה אינה מובטחת, והתנאי העיקרי להצלחת המב"ם לא מתקיים, קרי שבמקרה של מלחמה ישלם האויב מחיר גבוה יותר ולכן הוא נמנע ממנה. גישה זו טענה כי לא ניתן

לקיים במקביל צבא כשיר למלחמה וצבא למב"ם, מאחר ואלה דורשים משאבים, כשירויות, תפיסות ורמות תפקוד שונות מהותית אלה מאלה. זאת ועוד, למרות שבתקופת הרמטכ"ל לשעבר אביב כוכבי ותר"ש 'תנופה' (2019-2023) הושם דגש על תהליכי שיקום צבא היבשה ומוכנות צה"ל למלחמה ולניצחון על צבאות הטרור בעזה ובלבנון - משימת שיקום כוחות היבשה הייתה רחוקה מסיום, ומגמת הרחבת השימוש במב"ם נמשכה ביתר שאת (צור, 2016; כוכבי, 2020).

חשוב לציין גם את תרומתה של המב"ם למלחמה. פעולות המב"ם יצרו פלטפורמות למוכנות, להשפעה מבצעית ולתכנון בחירום ובשגרה, לתהליכי בניין כוח, ותהליכי למידה רבת-חומיים, לצד הגדרת קווים אדומים לשמירה על תהליכי מוכנות ותכנון ייעודים למלחמה ועל סנכרון ותיאום המנגנונים הארגוניים בהתאם. כך למשל, העובדה כי בשנים האחרונות הפכה איראן לאויב הראשי במב"ם, בכלל המרחבים והממדים, פיתחה בצה"ל ראייה רב-זירתית, שונה מהדרך שבה היה מורגל. צה"ל צבר ניסיון בפעילות רב-זירתית, שכוללת מאמצים מתואמים, המשלבים בין לחימה קינטית (תקיפה) ולוגית (סייבר), התבססות על מודיעין ותודעה, הגנה, ופעילויות משלימות במישור הכלכלי והדיפלומטי. היכולת להתמיר את אלה להקשר המלחמה מספקת לצה"ל הבנות חשובות גם במלחמה הנוכחית.

החיכוך המתמשך במב"ם, בעיקר בזירה הצפונית, יצר בצה"ל תמונת מצב על מוכנות האויב, אפשר לצבור ניסיון מבצעי רב, וגם לקבל החלטות מודעות ושליטה מסוימת בהסלמה בזירה הצפונית, שעד כה לא הדרדרה למלחמה כוללת. נקודת המפתח בתקופת השגרה שקודמות למלחמה היא בפיתוח מודעות כי הנעשה בהן צריך לקחת בחשבון את המלחמה בקצה הרצף ולספק לצה"ל זמן להתכונן למלחמה, "להשחזי יכולות" לקראתה, להכיר את האויב טוב יותר, ולהוות מתי השתנו התנאים, והמלחמה היא בלתי נמנעת.

ניסיון העבר מלמד כי כל אימת שצה"ל היה שקוע בעימות שאינו מלחמה, שילם על כך מחיר יקר במלחמה. כאשר המלחמה היא מאורע שאינו שקול למב"ם, לימי קרב או למבצע מוגבל. המלחמה חייבת להיות נקודת הייחוס לכל מפקד בצה"ל, והיא נמצאת בקצה הרצף, בה נבחנות התפיסות, וכישלונן במלחמה הוא אירוע בעל משמעויות לאומיות. מנגנוני האימונים, מוכנות בניין הכוח, מערכות הפיקוד והשליטה, והתוכניות האופרטיביות - הן המפתח למעבר מוצלח למלחמה, ולחוסנה של המערכת להתמודד עם הפתעות וכשלים בנקודת הפתיחה.

המב"ם והמעבר למלחמת "חרבות ברזל"

בחלק זה אסקור את האירועים שהובילו לפרוץ מלחמת "חרבות ברזל" ואנסה לזהות את הזיקות בין הפעילות במב"ם למלחמה שפרצה. לשם כך, אחזור להגדרות המב"ם כפי שהתפתחו במהלך השנים בפרסומי אסטרטגיית צה"ל 2015-2018 ובמספר מסמכי תו"ל פנימיים.

בראשית הדרך של המב"ם, נתפסו המערכות כגישה צה"לית למניעה ולהשפעה. תחילה התרכזו פעולות המב"ם במניעה ובצמצום התעצמותו של חזבאללה, בחסות מלחמת האזרחים בסוריה. אך ככל שהתרחבו המערכות, נוספו תכליות נוספות, כגון חיזוק ההרתעה והנכסיות, דחיית המלחמה ופגיעה בחופש הפעולה של האויב. בפועל, הפכה המב"ם לאסטרטגיה צה"לית של הפעלת כוח מתמשכת בשגרה, עם שורה של תכליות, במספר זירות, ואל מול יריבים שונים.

התפתחות התכליות במב"ם הובילה גם לשינוי היחס בין המב"ם למלחמה. בתחילת הדרך תכלית המב"ם הייתה "דחיית המלחמה ופגיעה בחופש הפעולה של האויב", ואולם ככל שמערכות המב"ם התרחבו והתפתחו, הובהר כי הן עלולות לקרב את המלחמה בשל טעויות חישוב או הסלמות לא רצויות, ולכן תכלית דחיית המלחמה הפכה ממטרה לתוצאה רצויה של פעולות המב"ם. בהמשך הומשגה תכלית זו כ"שיפור התנאים בכניסה למלחמה" ועד ל"יצירת תנאים טובים לפעולת צה"ל... בדגש על ניצחון במלחמה" (אסטרטגיית צה"ל 2018). שיפור התנאים בכניסה למלחמה התבסס על שילוב בין היכולת לצמצם את התעצמות האויב באמצעי לחימה מתקדמים לבין יכולת להשפיע על כוונותיו בממד ההרתעתי המצטבר, ובעיקר להשפיע על מערכת השיקולים שלו באם עדיף לו להסלים למלחמה או לא. במקביל, המסגרת התפיסתית של 'מערכות מתחת לסף המלחמה' אומצה הן ע"י מקבלי ההחלטות, הן ע"י מפקדי הצבא. היכולת, כביכול, לדחות את רעיון המלחמה, ואף להימנע מפעולות מנע או מכות מקדימות שעלולות להסלים למלחמה, המשיכו לקנות אחיזה במטכ"ל ובדרג המדיני, כאשר התפיסה הייתה כי ניתן לשרת את האינטרסים הישראליים גם באמצעות פעולות מתחת לסף המלחמה. תפיסה זו נותרה בעינה גם לאחר שהתנאים שהובילו למב"ם השתנו, בראשם, סיום מלחמת האזרחים בסוריה, שממנה יצא הציר האיראני עם ניסיון צבאי, יכולות מתקדמות וביטחון הולך וגובר. מנגד בישראל, שילוב של אילוצים חיצוניים ופנימיים, בראשם יכולת ההיזק של השחקנים בציר האיראני לעורף הישראלי, לצד הזדמנויות ויכולות שעמדו לרשותה של ישראל, בדמות יכולות הגנה מתקדמות ותפיסה של עליונות מודיעינית שתספק התרעה בזמן, דחו את רעיון המלחמה, מתוך הבנה כי האינטרסים החשובים, בראשם חיזוק ההרתעה הישראלית מפני מלחמה כוללת, מושגים באמצעות המב"ם.

דבקו של היריב המרכזי במב"ם, מנהיג חזבאללה חסן נסראללה, במשוואות ההרתעה, אף חיזקה את ההבנה הישראלית שניתן לשמר את היציבות בזירה הצפונית, וכל שינוי במשוואות יהיה במסגרת הבנות (או הפרתן) בין ביירות לתל אביב. הנחה נוספת הייתה כאמור כי שבירת המשוואות תלווה בהתרעה מודיעינית. ראוי לציין כי סוגיית חיזוק ההרתעה במב"ם הייתה תכלית קבועה של המב"ם, אבל ייתכן שלא בוררה דיה. רבים האמינו וראו במב"ם כגישה למניעה ולצמצום יכולות האויב. סוגיית ההרתעה נבחנה מול היריבים השונים, חזבאללה, חמאס,

סוריה וכמובן איראן, אך לא כתכלית מרכזית. התפתחותם של 'מרחבי חסינות' בעזה ובלבנון במהלך שנות המב"ם, היו סימן מתריע על שחיקה בהרתעה הישראלית, ואולם, אלה הוכלו בסופו של דבר, ונתפסו כמצב זמני, לא רצוי, אך כזה שיפרץ מייד בתחילת המלחמה הבאה. כפי שאכן קרה.

פעולות המב"ם שהיו אמורות לא רק לצמצם יכולות אויב, אלא גם לחזק את ההרתעה הישראלית בשגרה, ובכך להשפיע על שיקולי היריב בבואו להחליט באם פניו למלחמה - נראה שכשלו בדיוק בנקודה זו. שיאו של הכשל הגיע באירועי השבעה באוקטובר 2023.

המלחמה פרצה בעקבות מתקפת הפתע של חמאס בעוטף עזה והמעשים המזוויעים שנעשו במהלכה. למרות שלא נחשפו כל הפרטים על אודות מניעי חמאס לצאת למתקפה בשבעה באוקטובר, סביר כי חמאס העריך שהמתקפה תוביל למלחמה. שיקולים אזוריים ופלשתיניים, בראשם סכנת הנורמליזציה בין ישראל לסעודיה, פוטנציאל אחדות הזירות והגיבוי מצד הציר האיראני, לצד פרשנותו את המתחים שהתגלו במערכת הפנים ישראלית, נראה שהובילו אותו להחלטה כי בשלו התנאים להסלים למלחמה, על פני המשך המצב הקיים.

הזיקה בין המב"ם לאירועי השבעה באוקטובר על פניו נראית חלשה, זאת במיוחד לנוכח העובדה שבעזה לא התקיימו כמעט מערכות מב"ם בשנים האחרונות, ואם התקיימו הן היו מצומצמות וחסויות. כישלון הפעולה המיוחדת של צה"ל בחאן יונס בנובמבר 2018, הייתה אירוע שהעיב על המשך פעילות צה"ל בעזה בשגרה, כך לפחות לפי הפרסומים הגלויים (הראל, 2024). בפועל, מאז מבצע 'צוק איתן' (2014) התקיימו מספר סבבי לחימה קצרים בעזה, עיקרם כוונו נגד ארגון הג'יהאד האסלאמי, לאחר שהמערכת הישראלית החלה להבדיל בינו לבין חמאס, כשהאחרון נתפס כריבון של רצועת עזה. אחרון הסבבים בעזה היה מבצע 'מגן וחף' בחודש מאי 2023, שהתנהל בהיגיון דומה.

בעזה נוצר 'מרחב חסינות', בדומה לזה שנוצר גם בלבנון מול חזבאללה, קרי מרחב שבו נמנעה ישראל מפעולה צבאית, בשל מורתעות הדדית שהתפתחה בקרב שני הצדדים (סובלמן 2016-2017). 'מרחב החסינות' היה מבוסס על כוח ההרתעה שיצר חמאס, לנוכח יכולתו לאיים על העורף הישראלי באמצעות מערך הטילים הגדול שבנה. העובדה כי צה"ל נמנע מלפעול ברצועת עזה בשגרה, שלא במסגרת סבבים או מבצעים, סביר שהובילה לאיבוד החיכוך המבצעי, לפערים באיסוף המודיעיני, לשחיקת המוכנות ההגנתית, לשחיקת קווים אדומים, וכפי שהתגלה בשבעה באוקטובר - גם לפגיעה במוכנות למלחמה (רביב, 2021). מכאן שההרתעה הישראלית מול רצועת עזה נשחקה קשות. בצד הישראלי, רצועת עזה נתפסה, בעיקר בשנה האחרונה, כזירה משנית, עם סיכויי התלקחות גבוהים, אך מוכלים. חמאס נתפס כשחקן "מורתע, מוחלש ומרוסן", וכשחקן המועדף ע"י ממשלת ישראל להמשיך ולשלוט ברצועה.

הצטרפותו של חזבאללה למערכה בשמונה באוקטובר, כשפתח בירי רקטות ופגזים לעבר שטח ישראל, הובילה להפרת השקט בגבול הצפוני ולשבירת מאזני ההרתעה בין ישראל לחזבאללה. מאזנים שנבנו מאז מלחמת לבנון השנייה ובמהלך שנות המב"ם. הזירה הצפונית הייתה הזירה המרכזית שבה התקיימו פעולות המב"ם בעשור האחרון וחזבאללה היה מושא ההרתעה הראשי במב"ם.

החיבור בין המערכה בזירה הצפונית לזו שפתח חמאס בעזה, היה מתבקש, בשל השתייכותם של חמאס וחזבאללה לציר האיראני, אם כי במעמד שונה, לצד החות'ים בתימן והמיליציות השיעיות בסוריה ובעיראק. גם אם לא ידוע אם בין הארגונים בציר התקיים תיאום אסטרטגי-אידיאולוגי או תיאום אופרטיבי שהוגדר מבעוד מועד - כך או כך, העובדה שבמקביל למלחמה בעזה החלה לחימה גם בזירה הצפונית, יוצרת זיקה משמעותית בין המב"ם למלחמה שפרצה.

את הלחימה בזירה הצפונית יש לראות לא רק על רקע אחדות הזירות בציר האיראני ותמיכת חזבאללה בחמאס, אלא גם על רקע השנה האחרונה, שבה בחן חזבאללה את ההרתעה הישראלית במספר תקריות. בראשן, תגובת הארגון להסכם הגז שנחתם בין ישראל ללבנון (אוקטובר 2022), הפיגוע במגידו (מרץ 2023), ופרשת הצבת אוהל חזבאללה בשטח ישראל בהר דוב (אפריל-אוקטובר 2023) (אייכנר 2023; בוחבוט 2023). אירועים אלה, לצד אירועים נוספים שהתרחשו מאז 2019 בין ישראל לחזבאללה ועל רקע התחזקותה של איראן וההתקדמות בפרויקט הגרעין שלה - היו סימנים מעידים כי מתקיים כרסום הדרגתי במשוואות ההרתעה בין ישראל לחזבאללה.

מאידך גיסא, חשוב גם לציין כי בסופו של דבר המלחמה לא החלה בזירה הצפונית, למרות שלרשות חזבאללה עמדו יכולות משמעותיות שכללו נוכחות קרקעית קבועה של כוח רצ'ואן לאורך הגבול עם ישראל, ומאגר טילים מהגדולים באזור. ולמרות השחיקה בהרתעה מול חזבאללה, זו לא קרסה לחלוטין והלחימה שפרצה נשמרת עדיין במסגרת של הדדיות בתגובות, כאשר שני הצדדים נמנעים עד כה מ'שבירת כלים' כוללת.

בעקבות הלחימה בצפון נפרץ גם 'מרחב החסינות' בלבנון. צה"ל חזר לפעול בלבנון, במחיר של העלאת רף ההסלמה, אבל זו אפשרה לפגוע ביכולות חזבאללה ובאנשיו, בעיקר אלה שנמצאו לאורך הגבול או אימו על חופש הפעולה הישראלי. גם הניסיון שהצטבר במב"ם בהתמודדות עם הציר האיראני, הוביל להבנה טובה יותר כי המלחמה הבאה תהיה מלחמה רב-זירתית (סימנים ראשוניים לכך הופיעו כבר באירועי 'שומר החומות' במאי 2021). הניסיון בהתמודדות רב-זירתית במסגרת המב"ם ובניהול במקביל של מספר מערכות והאגבור ביניהן, היו כר פורה ללמידה, שבא לידי ביטוי גם במלחמה הנוכחית.

כשבאים לבחון את הזיקה בין המב"ם למלחמת "חרבות ברזל", יש לקחת בחשבון גם את ההקשר הרחב ושורה של התפתחויות שהבשילו בשנה אחרונה,

שעיקרן תחושת ההצלחה של הציר האיראני לצד הביטחון הגובר שלו לנוכח ההתקדמות בפרויקט הגרעין האיראני, כמו גם הפגיעה במעמדה האזורי של ישראל, שנבעה בין היתר מחוסר היציבות הפנימי, ונראה שפגעה גם בהרתעתה. כל אלה אתגרו את המערכת הישראלית בשנה שקדמה למלחמה: בשגרה (בביטחון השוטף) התמודדה ישראל עם חוסר יציבות גובר בגדה המערבית ועם מהומות לאורך הגדר בעזה; במב"ם העידו 'מרחבי החסינות' בעזה ובלבנון על שחיקה גוברת בהרתעה הישראלית שהיו צריכים להגביר את המוכנות למלחמה כוללת (לוינסון 2023); ומעל לכל ריחף האיום הגרעיני האיראני, אתגר אסטרטגי-אזורי.

מסקנות והתפתחויות אפשריות למב"ם

מלחמת "חרבות ברזל" היא אירוע מכונן בביטחון היסודי הישראלי, ועוד מוקדם לדעת כיצד תסתיים. בחלק הקודם הוצגו הזיקות בין המב"ם למלחמה שפרצה, ואולם חשוב גם להבין את ההשפעה של המלחמה על עתיד פעולות המב"ם, כיצד עליהן להתפתח, על מנת שיוכלו לתרום לחיזוק, לשיקום ולבנייה מחדש של ההרתעה הישראלית או שמא הגיעו למיצוין. חשוב לציין כי המסקנות שלהלן הן ראשוניות בלבד, לנוכח העובדה שבעת כתיבת שורות אלה המלחמה בעזה ובזירה הצפונית נמצאת בעיצומה, ומתוכננת להיות מלחמה ארוכה.

1. הסוגייה הראשונה היא מדוע דווקא בשנות המב"ם הבשילו איומים חמורים על ביטחונה של מדינת ישראל - בראשם ציר איראני שבנה טבעת אש אדירה סביב מדינת ישראל, בעזרת שלוחים ושותפים במעגל הראשון והשני.

לשם כך, יש לבחון לא רק את תכלית המב"ם למנוע את התעצמות האויב ולצמצמה, אלא בעיקר את תכלית חיזוק ושימור ההרתעה הישראלית בשגרה. נראה כי דווקא במהלך שנות המב"ם, ובעיקר בשנים האחרונות, נשחקה ההרתעה הישראלית כמעט בכל הזירות. העובדה שמקבלי ההחלטות בישראל לא רצו במלחמה או חשבו כי עומד לרשותם הזמן להתכונן למלחמה הרצויה, אפשרה להם לדבוק במסגרת התפיסתית שסיפקה המב"ם, ולהתעלם מהעובדה שהתנאים שאפשרו את המב"ם - השתנו. במקביל, שאלת מוכנות הצבא למלחמה, שהיא הגורם המרתיע העיקרי, נזנחה או נתפסה ככזאת שייקח עוד זמן עד שתושלם, וזמן זה עומד לרשותה של ישראל.

העובדה כי תכלית המב"ם השתנתה מדחיית המלחמה, למוכנות טובה יותר למלחמה, לא בהכרח הוגשמה. קרי, התפיסה כי פעולות המב"ם מכינות את צה"ל טוב יותר למלחמה הייתה נכונה כל עוד האויבים לא היו מעוניינים במלחמה או האמינו כי במלחמה תהיה ידה של ישראל על העליונה. עם זאת חשוב לציין כי בסופו של דבר נפרצה ההרתעה הישראלית בזירה העזתית ע"י הנהגת חמאס, שלא בהכרח הושפעה משיקולי עלות-תועלת בלבד, לא כל שכן מפעילות המב"ם שכמעט ולא התקיימה בעזה - אלא משילוב של אמונה קיצונית וציפייה לתמיכת הציר האיראני. גם הלחימה שפרצה בגבול לבנון, מעידה כי במקומות שבהם לא התקיימו פעולות

מב"ם ונוצרו 'מרחבי חסינות', התפתחו איומים חמורים ונפגעה המוכנות למלחמה. לנוכח מרכזיותה של תאוריית ההרתעה בתפיסת הביטחון הישראלית, שעיקרה הייחודי הוא שימוש תדיר בכוח, המב"ם נועדה לשבש ולעכב התעצמות אויב ולסכל איומים מידיים. בעצם הפעלת הכוח במב"ם, הוכחו נחישות ויכולות בשירות ההרתעה הישראלית ומכאן שלמרות המורכבות והקושי למדוד הצלחה או כישלון של הרתעה, אסור להזניח את מרכיב ההרתעה במב"ם, כי כשם שפעולות המב"ם יכולות לתרום ולחזק את ההרתעה הן גם יכולות לפגוע בה ואף להוביל לקריסתה.

2. הסוגייה השנייה שחשוב לברר היא, אילו שינויים נדרשים במב"ם על מנת להמשיך ולשרת את האינטרסים הישראליים כאסטרטגייה להפעלת כוח מוגבל בשגרה. נראה אולי כי הכשל המרכזי במב"ם נובע מעצם המשגתו, כמערכות שבין המלחמות. בפועל המב"ם מתקיימת על פני רצף שנוע בין שני קצוות - המלחמה וההסדרה, כמערכות מתמשכות מתחת לסף המלחמה.

מעניין במיוחד הוא שהמב"ם נמשכת גם במהלך המלחמה, בסוריה ובזירות נוספות. סוגיה זו מוכיחה כי המב"ם מתקיימת במרחב, שאינו בין המלחמות, וכי המלחמה אינה בהכרח מעידה על כישלון המב"ם או על סופה. כך, למשל, תפקיד המב"ם בסיכול ההתעצמות מחדש, שנפגעה במלחמה בעזה ובלבנון, עדיין חשוב, גם תוך כדי המלחמה.

העובדה שפעולות המב"ם מתקיימות על הרצף שבין המלחמה להסדרה מאפשרת להבין טוב יותר את המשך התפתחותן. המלחמה יכולה לסמן שלב שממנו אפשר לחזור חזרה למב"ם ואף להתקדם על פני הרצף למציאות הפוכה של הסדרות והעדר קונפליקט צבאי פעיל. לכן חשוב להבין שהמשך המב"ם, צריך להוביל לכללי משחק חדשים, ובתקווה גם להסדרות מדיניות זמניות או קבועות. הגם שהסדרות כאלה עלולות להגביל את המב"ם, מגבלות אלה יהיו תחת הבנות הדדיות ולא במסגרת 'מרחבי חסינות' לא רצויים כפי שהתפתחו בעזה ובלבנון.

במב"ם, כמו במלחמה, העדר חיבור בין הפעולות הצבאיות לתכלית מדינית ברורה ומותאמת בהתאם לזירה ולאויב, הופכת את הפעלת הכוח לכזו העומדת בפני עצמה, מנותקת מהצרכים הלאומיים ומהמעשה המדיני, לא משרתת את התכליות שלשמך נועדו המב"ם ואף עלולה לפגוע בהן. העדר חיבור בין המערכות הקינטיות במב"ם לתכלית מדינית רצויה, מעמעמת סוגיות, כמו האם נדרש לפעול, מול מי ובאיזה היקף? תוצאות לוואי של התנהלות שכזו מובילות לכשלים בתיעודף מערכות ומבצעים, כאשר השאלה המרכזית היא לא האם המערכה משרתת תכלית מדינית רצויה, אלא שאלות כמו מה מידת הסיכון המבצעי, ניסיון לקדם מבצעים מבלי לשאול את מידת האפקטיביות שלהם, ותעדוף מערכות בשל מודיעין זמין או הזדמנויות מבצעיות.

חשוב לציין כי תכלית הנכסיות במב"ם, למרות שנוספה רק במעלה הדרך, היא מהתכליות החשובות במב"ם. משמעה כי הפעולות שעושה ישראל במב"ם אמורות

לשרת לא רק אינטרסים ישראלים, אלא גם אינטרסים של שותפים באזור ולהפגין את הנחישות ואת היכולות הישראליות לפעול במרחב. נכסיות זו תורגמה במהלך העשור האחרון, בעיקר במסגרת מערכות המב"ם מול ארגון המדינה האסלאמית לפני כעשור וגם מול איראן, מערכות שתרמו להבשלת היחסים בין ישראל למדינות המפרץ, ואף לגיבוש 'הסכמי אברהם' (2020). ואולם הנכסיות היא רק שלב מקדים, היא תורמת להתרעה ויכולה להיות מתורגמת גם להסדרות בעתיד. אך היא אינה תחליף לגיבוש תכליות מדיניות ברורות במב"ם.

כך או כך, הסתכלות דיכוטומית על המב"ם ועל המלחמה, היא מסוכנת ופוגעת בלמידה. היא מתעלמת מהעובדה שהמב"ם מתקיימת על רצף בין מלחמה להסדרה, כמו גם מהיותה אסטרטגיה מתמשכת שכוללת הפעלת כוח ישירה ועקיפה, ומתקיימת בזיקה לאסטרטגיות נוספות. הבנת המרחב שבו מתקיימת המב"ם תאפשר לזהות לא רק את האתגרים במעבר מהמב"ם למלחמה, אלא גם את תרומתה להסדרות ולרגיעה.

3. הסוגיה השלישית היא איזו מסגרת תפיסתית מתאימה לשינויים שעל המב"ם לעבור. כאמור, מאמר זה מזהה כי המב"ם היא אסטרטגיה מתמשכת על רצף המערכות שבין ההסדרה למלחמה, שמתקיימת בשגרה, בחירום ובמלחמה. סוג ההרתעה במב"ם הוא הרתעה מצטברת לצורכי מניעה ודחיית התעצמות האויב וכן עצירת מגמות שליליות. הרתעה מסוג זה מושגת באמצעות הפעלת כוח והשפעה ישירה ועקיפה. ההרתעה המצטברת במב"ם שונה במהותה מהרתעה קלאסית, מאחר והיא חורגת מאיום בלבד, ועושה שימוש תכוף ורציף בכוח. היא מורכבת מהרתעה ע"י מניעה (Deterrence by Denial) מאחר והיא נשענת על יכולות ההגנה הישראליות, ובכך מניחה כי חלק מיכולות האויב ומהישגיו ניתן יהיה למנוע באמצעות אמצעי ההגנה המתקדמים שיש בידי ישראל. אבל היא בעיקר אסטרטגיה יוזמת, שפועלת נגד איומי האויב, עוד טרם התממשו. חשוב לציין שהמב"ם גם אינה אסטרטגית אכיפה קלאסית, מאחר והיא לא שואפת בהכרח להחזיר את המצב לקדמותו, אלא מעוניינת להשפיע על המצב העתידי ועל המגמות המתהוות. ככאלה המב"ם מבטאת אסטרטגיה שמשלבת בין תכליות המניעה, ההגנה וההרתעה.

האסטרטגיה שעוצבה לפני כעשור לשיבוש ולעיכוב תהליכי התעצמות אצל האויב בשגרה ומתחת לסף המלחמה, עומדת בפני שינוי הן בשל יכולות ישראליות שהבשילו, הן בשל ההתפתחויות במציאות, בראשם עלייתו של הציר האיראני הרב-זירתי שאוחז ביכולות התקפיות ובתיאום אסטרטגי ואופרטיבי. מול מציאות כזו, המשך שימוש באסטרטגיה מתמשכת בשגרה מחייב חיבור מושכל בין שלוש תכליות – מניעה, הגנה והרתעה מצטברת, כמו גם יכולת לנוע על פני הציר שבין שיפור המוכנות למלחמה לבין הגשמת המטרות המדיניות והתקדמות לעבר הסדרה אזורית.

לסיכום, צורת תפקוד מרכזית וחשובה, כמו המב"ם בצה"ל בעשור האחרון, ללא

תאוריה רלוונטית - תהפוך ללא אפקטיבית וסופה להיכשל ולהיעלם. ללא התאמת המב"ם למציאות שהשתנתה יכולתה לתרום למוכנות למלחמה, והצורך הקריטי לקשר בין המערכות הצבאיות לתכליותיהן המדיניות עלול להוביל לכשלים נוספים ולתשלום מחירים כבדים בביטחון הלאומי של ישראל. התאוריה של המב"ם תצטרך להסביר למה ישראל זקוקה לצורת תפקוד שכזו, וכיצד היא יכולה להמשיך ולשרת את הנסיבות ואת הצרכים המשתנים של הביטחון הישראלי. אם כן, פעולות המב"ם יהיו חייבות להשתנות, כתנאי הכרחי לעצם המשך קיומן.

על רקע המתקפה הקשה בבוקר השבעה באוקטובר והמלחמה שפרצה בעקבותיה נראה כי ההתנגדות הבסיסית לקיומנו במרחב המזרח תיכוני עדיין קיימת, ותוקפנות וכיבוש שטחים - למרות המחיר הצבאי והמדיני הגבוה שלהן - הן עדיין אלטרנטיבות קבילות בקרב אויבנו. המלחמה הנוכחית מטילה צל כבד על כל דיון ביטחוני-צבאי ישראלי, והזיקות בין מלחמת "חרבות ברזל" למב"ם, בראשן - המעבר מהמב"ם למלחמה, מרכזיות ההרתעה במב"ם, והצורך של המב"ם להשתנות - מהוות כר רחב ללמידה ולחשיבה צבאית ביטחונית חדשה.

רשימת המקורות

- אסטרטגיית צה"ל (2015; 2018). אתר צה"ל.
- אייכנר, איתמר, זיתון, יואב וקראוס, יאיר (30 ביוני 2023). "אוהלי חיזבאללה כבר חודשיים על הקרקע: צה"ל במגעים חשאיים מול לבנון, בישראל הציבו דד-ליין". Ynet.
- איל, נדב (27 בפברואר 2024). "התרעת כרטיסי הסיס בעזה: חלק ממבצע של השב"כ שנועד להתריע מפני מתקפה". Ynet.
- אלון, ניצן ופרייזלר, דנה (אוקטובר 2019). "ריצת מרתון ותקיעת מקלות בגלגלי האויב" – המערכות שבין המלחמות בצה"ל (המב"ם)". גיליון 22-23, אוקטובר 2019, עמ' 13-31.
- בוחבוט, אמיר (26 במרץ 2023). "הפיגוע בצומת מגידו: המחבל נסע באופניים חשמליים כל הדרך מהגדר לזירה". וואלה.
- כוכבי, אביב (אוגוסט 2020). "הקדמת הרמטכ"ל". בין הקטבים, גיליון 28-30, עמ' 7-10.
- לוינסון, חיים (20 בנובמבר 2023). "אמ"ן הזהיר את נתניהו במכתבים: "איראן, חיזבאללה וחמאס מזהים הזדמנות לסערה מושלמת". הארץ.
- מוסטקי, עדיאל איתן (19 בספטמבר 2022). "דיווח: המו"מ על הגבול הימי עם לבנון קרוב לסיום – כריש יישאר בישראל". כלכליסט.
- מזרחי, אורנה ושוויצר, יורם (4 באוגוסט 2020). "המאבק בין ישראל לחיזבאללה על משוואות ההרתעה". מבט על, 1358, המכון למחקרי ביטחון לאומי.
- סימן טוב, דודי ושטרנברג, דודי (אפריל 2022). "המב"ם והשתנות דרך המלחמה של צה"ל". בין הקטבים, גיליון 37.
- פינקל, מאיר (2008). אתגרים ומתחים בתהליך בניין הכוח. מערכות.
- פינקל, מאיר (אפריל 2022). "בין הערכה להשפעה על המציאות – מדוע הבנות שהתפתחו באמ"ן על חיזבאללה השפיעו באופן מוגבל על היערכות אמ"ן וכלל-צה"ל למלחמת לבנון השנייה?". המרכז למורשת המודיעין ומרכז דדו.
- פינקל, מאיר (2022). מפקדת חיל האוויר. מרכז דדו, מודן ומשרד הביטחון.
- צה"לשון – מונחון התורה הצבאית (ספטמבר 2021). תוה"ד – אמ"ץ. ע' 161.
- צור, גיא (ינואר 2016). "יבשה באופק – גיבוש תפיסת תמרון יבשתי". בין הקטבים, גיליון 6, עמ' 89-113.
- קובוביץ', יניב (27 באוקטובר 2019). "ירי הנ"ט בצפון: התחקיר מצביע על "תקלה חמורה", הרמטכ"ל רשם נזיפה לדרג הזוטר". הארץ.
- רביב, רועי (ינואר 2021). "ממב"ם למערכה רב זירתית רציפה". מערכות, גיליון 489, עמ' 36-43.

- Burrell, Robert S. (March 14, 2023). "A Full Spectrum of Conflict Design: How Doctrine Should Embrace Irregular Warfare". *Irregular Warfare Initiative*.
- Osinga, Frans and Sweijs, Tim (Ed) (2021). *NL ARMS Netherlands Annual Review of Military Studies 2020 Deterrence in the 21st Century - Insights from Theory and Practice*. The Hague: Asser Press & Springer.
- Sobelman, Daniel (Winter 2016-2017). "Learning to Deter: Deterrence Failure and Success in the Israel-Hezbollah Conflict, 2006-2016". *International Security* 41 (3), pp. 151-196.
- Wilner, Alex S. and Wegner Andreas (ed) (2021). *Deterrence by Denial: Theory and Practice*. NY: Cambria Press, RCCS series.

ריאיונות:

- סא"ל ב', (5 באפריל 2022). ריאיון.